

הישראליות הזים היא פסיפס של מאוריים, מאגר של זיכרונות, שתי-דערב של מיתוסים.

האדם הוא תבנית נוף סמלית. שלא כבעלי-חיים, האדם חי במימד שאינו עולם חשכע בלבד, אלא גם בעולם של סמלים. מה מותר האדם מן הבהמות? הסמל. החושים הטווים את רשת הסמלים הם הלשון, האמונות, חרות, המדע המיוחס, אלה הם הקורים הטבוכים של הנסיון האנושי או רשת הקואורדינטות, שבאמצעותה אנו מנתבים את דרכנו בעולמנו. האדם אינו יכול לעמוד בצורה בלתי-אמצעית מול המציאות, ולפיכך הוא עוסף עצמו בצורות-לשון, דימויי-אמונות, טקסידות או סמלי-מיתוס. מכיוון שאין ביכולתנו לדעת את הדברים כשעצמנו, אנו מכירים אותם באמצעות מתווכים, פרשנים.

ואדם, ה'הומוריסטובולקיס', מכנה את המציאות גם באמצעות מיתוסים. העולם מאופיין בתוהו-ובוהו, ורק משעה שהאדם יוצר לעצמו סמלים, הופך הכאוס למבנה בעל משמעות, לקוסמוס. משמע, הדברים כשלעצמם הם חסרי משמעות, ורק האדם, באמצעות הסמלים שהוא יוצר, מעניק לעולם משמעות. קאנט לימד אותנו כי לעולם לא נכיר את הדבר-כשהוא-לעצמו: את הכרתנו מתנים מכני-תודעה. מכאן שדת, מיתוס או מדע הם צילומי המציאות. אך צילום העולם אינו ויזואלי. צילום הוא, מניה-דכיה, טביעת חותם, ציור דיוקן, חריות סמל.

הסמלה משנה את המציאות: הממשות משתנה יחד עם הסמלים והמיתוסים. הצילום האנושי לגותיו השונים, בעצם נוכחותו ופעולתו, הוא יסוד דינמי: שינוי התפישה משנה את התופש עצמו, ואופן התפישה משנה את התופעה עצמה. וכך הסמל הוא תלוי-הקשר היסטורי. הסמלה היא תפישה של דבר באמצעות דבר אחר: השפה קוראת בשם, המדע קובע חוקים, הדת מעניקה משמעות, האמונות מעצבת צורה, ההיסטוריה מארגנת את העובדות במהלך של זמן, המיתוס נותן חזית

מיתוס, זיכרון, היסטוריה

ד"ר דוד אוחנה

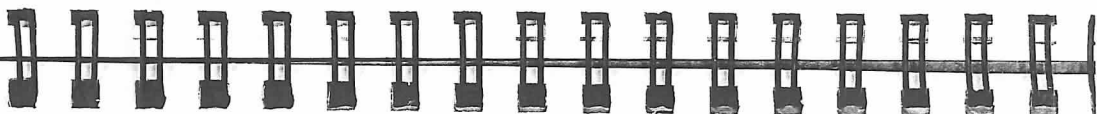
האם הישראלים מעצבים את המיתוסים שלהם בכל דור ודור - ובתנאים אולם באופן בקורתי - או שמא המיתוסים מתנים את דפוסי מחשבתם ופעולתם? כיצד מכונן המיתוס, לצידן של הדת, ההיסטוריה והאידאולוגיה, את הזיכרון הקולקטיבי של הישראלים? ומהו מקומו של זיכרון מתווה זה בפעולה הפוליטית, במחשבה החברתית ובציורה התרבותית של הישראלים? האם עור אפשר לדבר על הישראלים בה'א הידיעה?

אנו עדים עתה להפסדת החלום הישראלי: לא עוד האתוס החלוצי-סוציאליסטי של הקיבוץ; לא עוד כור-היתוך למאות אלפי עולים; לא עוד מושג משותף של משמעות השלום עם שכנינו הערבים, לא עוד שתיקה בידום לשואה. כל אחד מגדיר את ישראליותו במושגים-שלו: עור שתיקה בידום הפוליטית של, נושא את מורשתו הייחודית. חולם את האוטופיה הפוליטית של, נושא את מורשתו הייחודית.

מחלטה את התרחשויות ההווה, אך כל עיון בהיסטוריה היוונית יכריח כיצד שהחודר רכבו היוונים את מאורות העבר לפי צורכי ההווה שלהם, ודא ראייה - המצאתן של שושלות לשם מתן לגיטימציה לשלטון. כלומר, שוב אנו מוצאים יחס דיאלקטי בין זמן המיתוס נטו להעניק לגיטימציה כאשר זה מעצב את זה כצלמו: זמן המיתוס נטו להעניק לגיטימציה להווה ולשמר אותו, ואילו הזמן ההיסטורי נטו להדש כאשר חלים שינויים במהלך חיי ההווה, אך לצורך כך נזקק הוא לשיכנוח הזמן במיתוס.

בניגוד לעולם המיתולוגיה, שנתקבל בעיני מאמיניו כסיפור אמיתי, המיתוס המודרני נתפש לא כחלק מהמציאות, אלא כתודעת-עצמה בעיני יוצריה. מהמורס ועד פרנסי המיתוס בימינו, חל היפוך דיאלקטי מעניין במשמעות המילה מיתוס - מ'סיפור אמיתי' ל'סיפור בדוי'. במידה של המורס היה המיתוס מצב עובדתי ומשמעותו היתה אמירת אמת, אך בעת החדשה (ולמעשה כבר ביוון) הפך המיתוס לפיקציה מויעילה ולסיפור פונקציונאלי עם גרעין היסטורי.

מיתוס הוא סיפור מאורעות (שחלקם אינו מתקיים בעולם 'האובייקטיבי'), האפופים קרדשה, מטופים בדרך-כלל בצורה אישית וסמלית ומתייחסים בצורה דמטית לראשיתם של דברים. האופי היספורי מבחין מיתוס מציין כללי, הקרדשה האופפת את האירועים מבחינה את המיתוס מהאגדה או מהפולקלור, אי-הוללונטיות של האיש או ההפרכה מבחין את המיתוס מההיסטוריה: דממה והאנשה מבחינים מיתוס מאדיאלוגיה. סוציולוגים ואנתרופולוגים מרכיבים ציין תפקידים נוספים של המיתוס: הוא ממלא תפקיד כפול של סלידאריה והווה, שכן הוא מייצג ערכים המואנשים בחיים החברתיים ומשקף צורות מסיימות של מבנה חברתי. חשיבות המיתוס היא בהיותו מבנה (סטרוקטורה) של מחשבה, שתפקידו העיקרי ליישב סתירות בין בני-אדם, ויש הרואים את תפקידו העיקרי לא בייצוג

ראייה. כל מדיה כזה היא מערכת סמלים המפענחת טקסט פרשני על העולם. העולם לאחד השימושים בסמל אינו עור אותו שבוחרת, הוא משונה עם הקריאה הסמלית: אמור לי מהו הסמל שבחרת, ואומר לך מהו הטקסט שתקבל. השפה אינה מצלמת את העולם כמות-שהוא: היא נותנת בו סימונים. השפה המיתית מסבירה את העולם באופן שונה מה שבו מסבירה אותו הישפה המדעית. העולם כשפה, כסמל, כפרדוש וכמשל, נבדל מאוד לרעות, אך סמלים קיבוציים מקנים תמונת-עולם משותפת, דימויים כוללים, מיתוסים קולקטיביים. קיים יחס דיאלקטי בין המיתוס לבין ההווה ההיסטורי, כאשר כל אחד מהם מעצב את האחר ברמותיו: צורכי ההווה מביאים לשכתוב המיתוס, והמיתוס מצייד, מעצב את תפישות ההווה; המיתוס מעניק משמעות להווה, אך בה-בעת הוא מתעצב, בדיעבב, לפי צורכי אותו הווה. במילים אחרות, המיתוס הוא אירוע מאירועי העבר, שנבחר על-מנת לשמש את צורכי ההווה. 'היסטוריולוגיה', בלשוננו של תומאס מאן, היא רישום העבר למטרת ידע מדעי, בעוד שמיטוס הוא בראת העבר לשם עיצוב ההווה. המאורע המיתי נתפש בתקדים החודר ומפיע במהלך הזמן הישטרי, והוא מעצבו וצר לו צורה.

אנתרופולוגים שתקדו חבורה, המוגדרות 'פרימיטיביות', דוקימות ער היים, גילו שאצלן העיסוק בהיסטוריה נדיר למדי. חבורה אלה עוסקות אמנם בעבר, אך לא בעבר היסטורי אלא בעבר מיתולוגי. בחבורה רבות אין שום רציפות בין הזמן המיתולוגי לזמן הישטרי של ההווה המתחדש. בחבורה כאלה תפקידו של הזמן הוא להסביר תופעות בהווה ולתת לגיטימציה למוסדות החברתיים קיימים.

העבר ההיסטורי הוא עבר חולף, ואילו המיתוס הוא מה שממשיך לפעול. באותה מידה מראים זאת ההיסטוריונים לגבי היוונים הקדמונים: 'כל דור נוטה להבליש את אותם תוואים בעבר התואמים את רעיונותיו ועיסוקיו הוא'. המסקנה העיקרית היא שזמן המיתוס קובע בצורה

בו עם האובייקט המיתי. לשון אחר, אם בעיני בוני-מיתוסים או בעיני הנרחים אחרים, אידיאולוגיה היא מצוות אנשים מלומדה, מופשטת או תיאורית מדי, מפלגתית או כתרית - ולכן מנוכרת - הרי המיתוס מדבר בלשון בני-אדם. בקצרה, מיתוס הוא 'אנשי' יותר מאשר אידיאולוגיה או אוטופיה.

בניגוד ליומרות ההיסטוריה לשקף אמת אובייקטיבית, מיתוס מייצג אופן של פרשנות, זווית-ראייה שיש בה לכידות פנימית וטופוגרפיה רוחנית, המבליטה או מעלימה את מה שנמצא בעיניה ראי' להבליטה או להעלמה. במיתוס יש גם מן האופי הלמינאלי, משמע, הוא מואר מצב עניינים מסויים ההופך למצב אחר: כיצד ההמוני מתקבע לנצח, השרירותי נוסף למשמעותי, מיתוס מעצב נורמה, השבטי מכונן את החברתי והחברתי את הלאומי. מיתוס מעצב לאידוע, או לאדם, או למוסד, משמעות החורגת מעבר לזמנם ולמקומם. מיתוס הוא יסוד מעצב קבוע של חרבות, הברד ואומה. הוא נוצר על-ידי חרבות, ובה-בעת הוא גם יוצר חרבות.

לפיכך, מעבר לשאלת קיומם או אי-קיומם של מיתוסים בחברות, או לשאלת משמעותם, תוכנם והתפקיד שהם ממלאים בחברה ובפוליטיקה, מעניין לוחות מי הם יוצרי המיתוסים של החברה, של הפוליטיקה או של התקשורת. שאלת היווצר מניחה מראש כי את המיתוסים יוצרים בני-אדם מסויים, וכימנו - מבקרי חרבות, אמנים, עיתונאים, פוליטיקאים וכיו"ב. האומנם? ואולי נכונה הנחתה של קלוד לוי-שטראוס, כי אין אנו חושבים או יוצרים את המיתוסים, אלא המיתוסים חושבים את עצמם באמצעותנו?

המית הוא איפוא תמצית השניה של המאה התשע-עשרה, תפסו ההיסטוריונים בתחילת המחצית השנייה של המאה התשע-עשרה, תפסו ההיסטוריונים את אותו המעמד המרכזי שהיה שמור, עד אז, לפילוסופים, כקובעי סדר-היום האינטלקטואלי. מגמה זאת באה לידי ביטוי בשאפה

הסמלי או ברות המסביר, אלא בהענקת לגיטימציה להווה. מתקיים אנטרופולוגים מראים שבקהילות פראיות המיתוס אינו סיפור פרי הדמיון האמוני או הסבר תיאורטי, אלא מצאות שחיים על-פיה. שאילת אמונתו של המיתוס אינה ממין העניין, מכיוון שהדהדה על 'עובדות' המיתוסים הפוליטיים דומה לתהייה על אמינותם של מכונת-ירייה או מטוס הפצצה; המיתוס הוא מעבר להפרכה או אימות, וכל שגורר לכדוק בו הוא מידת האפקטיביות שלו כמעניק השראה, מעצים רגשות ומכוון בני-אדם לפעולות.

תגישות האנתרופולוגים להסביר את המיתוס כביטוי אלגורי לאמת עיונית או מוסרית התעלמו מההווה המיתית, ולפיכך נודו מראש לכישלון; תאוריה על המיתוס היא בעייתית, כי המיתוס, במהותו, הוא בלתי-תיאורטי, אך מאחריו מסתתרים דימויים וסמלים, ותפקידה של המחשבה הבקורתית לחשוף את המשמעות הפוליטית או החברתית שמאחורי הבניית המיתוס.

מיתוס אינו בהכרח יציר הלא-תבוני; יש מיתוס של החכמה ויש מיתוס של הלא-תבוני. חקר המיתולוגיה עבר כיכרת-דוד ארוכה מאז אפלטון (אשר איבחן את המיתוס כלא-תבוני, שקרי ובלתי-מוסרי) ועד לתאורטיקנים הבלטים של המיתוס במאה העשרים. אפלטון אינו האחרון אשר בו המיתוסים, וגם היום נתן למצוא כאלה העושים את ההבחנה בין מיתוס - שאיננו תבוני - לבין אידיאולוגיה, שהוא תבוני. הבחנה זו בטעות יסודה: מיתוס ואידיאולוגיה הינם משגים עיטראליים, נתקן להשיג בהם תכנים מתכבים שונים. אפשר ששענותם של אלה הרואים במיתוס יציר של הבלתי-תבוני נובעת מכך שהמיתוס פונה בדרכ-כלל אל המימד האסתטי וכיטוי הוא בלשון דימוית, סמלית וחזותית. אך יש לזכור כי זו רק לשון הפנייה של המיתוס, ולא תוכנו - התבוני או הבלתי-תבוני. מיתוס דומה על אחרות האדם ועלולמו, ולפיכך, בפנייתו, הוא קישר באופן אישי את תודעת המחזיק

על תפוצותיו, במקום הישראלי. סיפורים שונים על תפוצות יהודיות שונות במקומות שונים אורגנו לכאשיב-על של גלות ותקומה, פזורה וקוממיות. האיריאולוגיה הציונית ניבנתה על המיתוס של ציון, שמממלעתה היתה, בעיני גרשם שלום, 'חזרה להיסטוריה'. המולדת היא ציון, התנועה היא הציונות וההיסטוריה היא שיבת ציון. כננו האומה המתחדשת חייב גם חזרה לסמלים, לריטואלים ולמיתוסים של האלמוות, של הדת ושל ההיסטוריה היהודיים.

שיבה פעילה להיסטוריה, באמצעות ריבונות מחודשת בארץ-ישראל, רדשה לעיתים קרובות מן הפרט להקריב את שמו, את מקצועו ואת תבנית נוף מולדתו - למען משה גדול יותר - למען סיפור מסגרת אליו הוא משתייך. לאקט ההקרבה של העליית החלוציות מתחילת המאה, שבקישו להיות חיל-החלוצ של העם היהודי, היה המשך בלתי-צפוי: תבואה הציונית התגשמה באופן טראגי, כאשר במקום הכלל הגדול שהיא בקשה לגאול, הגיעו פליטי השואה ופליטי ארצות המזרח. סיפור ההקרבה שלהם לא היה חלק לגיטימי של האנוס החלוצי הציוני: את 'אבק האדם' היה צריך להפוך ל'אדם-חדש' - לצבר. המטרה היתה איפוא לכוון קולקטיב בעל ייעוד סוציולוגי משותף, ולשם כך נבנו מיתוסי גבורה, ריטואלים של ממלכתיות ואידאולוגיה של כור היתוך.

'דוריוניות' היסטורי אופנתי עכשיו בישראל. כמו בשאר העולם המערבי, תפישת שהיו מקובלת בעבר נמצאות תחת בחינה וביקורת, זוכות להערכה מחדש, ולעתים אף לעידוד גלוי על מידת אמיתותן. דור חדש של היסטוריונים ישראליים דואה בציונות נראטיבי-על (מיתוסי, בלשנו של ז'אן פרנסואה ליוטאר) היוצר 'מסורת מומצאת' (Invented Tradition) של אחדות לאומית או של אנטישמיות היסטורית, שהן לדעתם פיקטיביות בעליל: מפעל ההתיישבות הציונית נתפש כמאחז קולוניאליסטי של אירופים כנגד האומות הפלסטיניות

לאובייקטיביות, באתגר להפשיט את העובדות מלבושן הפרשני, ובימורה להבין את הדברים כפי שהיו בעיצומי-של-דבר'. ניטשה מדד ביימורה זו, ומטרתו הייתה להרוס את האמונה בעבר ההיסטורי כמלמד איזושהי אמת בלעדית, במשרת איריאה כללית או 'כמחווה מפתח אוניברסלי'. לדיון, לעבר אמיתות רבות, המשתרות אונטיסטים מגוונים. כפי-אוס צריכים להביט בהיסטוריה על-פי המטרה המנחה את חייהם, ולא לראותה כאולקול תבוני, מצפן אובייקטיבי או מגולל מוטי. הכאוס מביל פורשם כמספר הטריקייטיים המורכבים אותו, וכל טריקייט מנבא את המציאות באופן פרספקטיווי, שהרי 'כל קיום הוא - במהותו - פרשני'. ההיסטוריה נתחלפה אצל בוידרון קלטיבי של פרטים רבים, הנאבקים על עיצובה המתמיר.

ההתדרה האוניברסלית של האמת או התבונה להגיע למציאות ('האובייקטיביות') כשלעצמה, פינתה מקומה להבניות פרספקטיביות ומיתיות של המציאות, או אם נדייק - של המציאויות. אם האמת היא מושא ההיסטוריה, והתבונה - מושא הפילוסופיה, המיתוס הוא מושא התבונה. כתב ניטשה: "בלי מיתוס מאבדת התרבות את כוח היצירה הטבעי והבריא. רק כשאופק התרבות עשיר מיתוסי, מנגיע תהליך התהוות התרבות לגיבוש פנימי". מאורעות היסטוריים החסידים משמעות לחיים, אינם מעניינים את ניטשה ואין לדעתו תועלת בשמירתם בתרעה הקולקטיבית. לחיזוק טענתו מביא ניטשה את המוטו של גיחה: "יותר על-כן, שנוא עלי כל מה שרק מוסיף לי ידיעות מכלי שידרה או יחיה במישורין את פעילותי". אם כן, ההיסטוריה כשלעצמה, כאוסף כרונוולוגי של עובדות, איננה חשובה: חשוב הוא המיתוסי, כתבנית תרבותית של אידעי-יסוד ואופני-קיום, היוצר דפוסים בהם נעים העבר וההווה.

הציונות, כתנועת השיחורור הלאומית של העם היהודי, לא יצאה מן הכלל והיא שבה ועיגנה, בתודעה ובמעשה, את העם היהודי,

צילום: אור קדר

גלעד לאבטלים פיירברג

האותנטיות; בשואה, נאמר, נעשה שימוש מניפולאטיווי, תחילה בהימנעות ההנהגה הציונית ממאמצי הצלה ואף בשיתוף-פעולה עם הנאצים לצורך הצלת הציונות הארצישראלית, ולבסוף בפעולה כמנוף להצדקת המפעל הציוני ולהרחבתו. מלחמות העצמאות, לפי גישה זאת, היא החטא ממנו נולדה המדינה היהודית, שעקרה 750,000 פלסטינים - והעונש, מי ישורנו?

בעשור האחרון מקובל אצל חוקרים רבים בהיסטוריוגרפיה ובסוציולוגיה הישראלית להטיל ספק במיתוסיזם הציוני, ולראות בהם את לב-ליבה של התפישה העצמית הישראלית, אשר יצרה תבניות מחשבת שעיצבו את המדיניות הישראלית במשך זמן רב. כמו שנהגו ביחס למלחמות העצמאות ולמלחמות שבוא אחריה, 'ההיסטוריונים החדשים' עושים דה-מיטיפיקציה של מנהיגי הציונות, של המלוצים הראשונים, של חוגי תנועת העבודה ופעיליה, של לוחמי ישראל, דור תש"ח, ושל מנהיגי מדינת ישראל מאז הווסדה. דימויהם של גיבורים ולוחמים נוקב ככבדה, בין אם אלה לוחמי מצדה, מרד בר-כוכבא והמכבים בהיסטוריה הרחוקה, ובין אם יוסף טרומפלדור, לוחמי הפלמ"ח או יוני נתניהו בהיסטוריה בת-זמננו. נראה כי לישראלים אין עוד צורך בגיבורים גדולים מן החיים.

המיתוס ניסדק לא בגלל הקריה היסטורית, שהרי, כאמור, אימות או הפרכה אינם רלבנטיים לצמידותו או להרסותו של המיתוס: מיתוסי וידיסטורייז' יכולים להתקיים במקביל. הפרכת המיתוס אפשרית רק בשעת-כוש, כאשר האתוס - הערך הנורמאטיבי - משתנה. החברה הישראלית עברה מאתוס של חברה חלוצית והירואית לאתוס של חברה צרכנית והקטורית - ובהתאם נשתנו המיתוסיזמים.

האם עוד ישראלים אחרנו? האם עדיין מקובל בחברה הישראלית מיתוס קולקטיבי חיובי, המתקשר באופן מרכזי, או שמא הגענו לפלוראליזם תרבותי נעדר זיקה מלכדת? מעקב אחר כמה נקודות

שר-ההיסטוריה.

בתחילת שנות השבעים נפטר בתוך זמן קצר נתן אלתרמן, אברהם שלונסקי ולאח גולברג, ובאותן שנים הייתה הפריצה הגדולה של הסלבריה; הקמתה, יש-מאין, הייתה קנייה סיטונית של סדרות ארוניות ששיקן תרבות של אנטי-הקרב, של המונות, התרבותיות, והנוחים. הסוכן הענק של הטלביזיה הממלכתית שינה את הפרספקטיבה החברתית והאומית לתרבות צריכה של גיבורים לא-מקומיים. לטלביזיה המוקד התקשורית החדש של החיברות, ההדרות והחינוך, היו אפקט והשפעה מצטברים, אינטנסיביים ומחפניים. במקביל, העיתונות המולדת, שתפשה את מקומה של העיתונות האידאולוגית, השכיחה לתרגם למילים, לתצלומים ולכתבות את האנטי-תרבות להקדחה. הפקס והקשורות עבר מהחזית הקולקטיבית לחזית הפרטיקולרית באמצע שנות השבעים באה מגמת ההפרטה לביטוי סוציולוגי בתופעות כגון החזרה בתשובה, הנדירה לכיתות, משבר הקיבוץ, מיסוד הסדרה והימננה.

גם בהחלומים אחרים שינתה הרטוריקה הלאומית הישראלית את טעמה וכבר מאידאולוגיה ממלכתית לחזית פרטית. רבים מהצעירים המתגייסים עתה לחידות מתערבות ערשים זאת לא מתקף צו נורמטיבי, אלא - אם להשתמש במונחים שלהם - "אתה הולך בעניין שלך". אנדרטאות פרטיות מוקמות על-ידי המשפחות, לזכרם של הקורבנות: כבר לא יריכוך ממלכתי, אלא קידוש מרחב הזיכרון הפרטי. התרמולאות לארצות רחוקות היא אנטי-תרבות מובהקת לחזית הקולקטיבית הישראלית אותה חוו זה עתה הצעירים המשתחררים מהצבא. במקום המסע המסורתי לפטרה מעדיפים הם להתרחק ככל האפשר מתכנית נהן מלוחם. עם זאת, התרמולאים הפכו את מסעיהם לטקס חגיגי של צעירים ישראלים רבים.

ההכנות המיתולוגיות של האידאולוגיה הכנענית והאנלוגיה

ציין בהיסטוריה של עיצוב עמדה החזית הישראלית חושף שתי תופעות הקשורות זו בזו: פיתוח במעמדו של המעשה החגיגי, לעומת עליית משקל החזית התקשורתית, והתפרקותה של החזית הקולקטיבית הישראלית, או במילים אחרות: פרטיקולריזציה של האוניברסלי. ב'ישראל' מתקיים ניסיון מתמיד של תקשורת חזיתית לעיצוב זהות דורית: הסקאלה נעה ממיתוס ההקדחה של 'זהר' הפלמ"ח, ועד לגיבורי-תקשורת המוניטים נגר כל הקרבה.

המתקפה על האידאליזם 'החזירי' לא החלה, כמובן, בראשית שורשיה נעצרים בתפישותיו של דור ספקן שהגיע לבגרות. עם התבססותה של החברה הישראלית בשני העשורים הראשונים של קיום המדינה - שנות החמישים והשישים - החלה התפרקות שיטתיות של ה'אנחנו'. חל כרסום בפאזה הגדולה של ההקדחה, שהתייקמה מהעלייה השנייה ועד בסמוך למחדל 'הסביבה'. סמלי הדבר שבו-גוריון, האב הגדול, מת בסמוך למחדל 'הסביבה'. ועם מותו התמוטט 'מסורת פטריארכליים' כנגדו מאיד נמשה ריין, שעד אז היה אשור של החזית כמעט בלתי מוגבל. שנת 1973 הייתה נקודת השבר של החזית הקולקטיבית הישראלית. במלחמת יום-כיפור נגען המספר האחרון בארון הקבר של הצבר המיתולוגי, והוא נעשה 'ערות היסטורית' ליער אטופי שכשל.

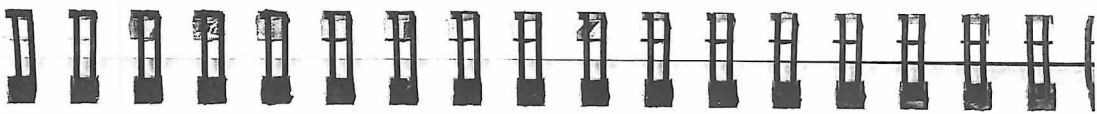
כמה סימנים מוקדמים בישרו את 'הפרדת' הישראלית. בתיאטרון סוף שנות השישים הבליש את ההתרחס הסאטירית של חנך ליון ואת הפנטסיה המפלגה של נסים אלוני כמרד בתרבות ההגמונית ששלטה מ'הקיבוץ' ועד 'הוא הולך בשרות'. בטיפות העברית היו אלה 'ימי הדמויות' של טרפריס קאנוניים כמו חיים חזן וסופר 'דור תש"ח', שיצירתם ביטאה הדרה ונפנמות. בשידה, עד אז, אם רצית לדעת מהי החזית הממלכתית, פתחת את הסור השביעי - אלתרמן היה

של חב"ד, אך כוונה אספקטים אחרים דומה המשויות נוסח לונגרי למשדות נוסח לובאקין; שתינו יוצאות מנקודת התבונה הטרנספונטלית של ההיסטוריה הצוערת לקראת הגאולה.

בכוחות ניצוצות של האקט המשויח הפוליטי, ואילו השנייה מאמינה במשיחיות פרטנאלית, המופקעת ממקום מסויים. מעניין מה צופן העתיד ברוח לשני מיתוסים משיחיים אלה, כאשר מתערער הבסיס המעניע צידוק לשתי התנועות הללו - 'השטחים' מכאן, ו'חב"ד' מכאן. תופעת הבאה סאלי בנחיצות היא זן נוסף של מקומיות קדושה.

המרחב המקדש מכוח קבור של הצדיק. בחיין, הצדיק היה המתווך בין קהל המאמינים לקדש בדרך הוא, אך משעה שנפטר, ממלא הקבר תפקיד זה. האם לפנינו סכנה של פגאניזציה יהודית מתוקף הישראליות החדשה, או שמא דגם ישראלי - שמה הקודם של נתיבות היה עותה (1) - של יס-יתכונות על צבעיה, ריחותיה וקבריה? קדושים מקומיים, חיים או מתים, צצו במקומות רבים: חצור הגלילית אימצה את חוגי המנגל הההלילה של נקבעה ליום-העצמאות. חנה ישראלית חדשה נפתיעה על דעת המקום (הקבר) והזמן (יום ההלילה). יהדות הבאה בישראלית.

המקדשות של המקום - בית-אל מכאן ונתניבות מכאן - מציבה אמגר לישראלית החלונות, אך בודם המרכי של החברה הישראלית כיום, עם התכנסם הטכנולוגי, תרבות הצריכה והאינדיבידואליזם הנינוח, ניטלה קדושה מהפוליטיקה, מהצבא ומן ההיסטוריוגרפיה. אידיאל הפטריוטיות וההקדבה העצמית, כמו גם אמונות קלקטביסטיות וחלוציות, נחשבים אנכרוניסטיים הן בעיני השמאל הליברלי והן בעיני הדיין החדש, הנשאים עיניהם לכפר המלובל, לטכנולוגיה מתקדמת, לכלכלה חופשית ולתרבות השפע העולמית. הבורסה - ולא הקרוב, טכנוקרטיה - ולא הגשמה, חלום הרווח הקל - ולא אחתם טליראיות

הציונות-צלבנית אינו עומדות עומת בראש סדר-היום התרבותי של הישראליות, אם-כי גרעיני השקפתם לא נטשו לגמרי את השיח הישראלי. משני כיוונים שונים, אף כי מנוגדים, עולה אתגר חדש, נא-כנעני, לישראליות. מכאן, 'גוש-אמונים' כ'נא-כנעניות' דתית, זמבאן, הפוסט-ציונות, כ'נא-כנעניות' חילונית.

ההשקפה הפוסט-ציונית קוראת לדה-ציוניזציה של ישראל ולחפיכה למדינת כל אזרחיה: במקום מדינה יהודית או מדינת היהודים, קוראים הפוסט-ציונים להגדרה ילדית: רק אלה השייכים למקום הם אזרחיה של היישות המדינית הא-ציונית, וזו איננה מעניקה בכורה להיסטוריה היהודית ולאדיאולוגיה הציונית ולא לישראליות המבוססת על שיתוף. הפוסט-ציונים קוראים לניתוק חבל הטבור בין המקום הישראלי לבין הלאום או הדת היהודיים.

מהעבר האחר, 'גוש-אמונים' ביקש, בפעולו ההתחייבות-פוליטי, לשחזר את הדגם המיתי של ארץ-ישראל השלמה. גבולות מלאכותיים של פשרה פוליטית הומרו בחזון של גבולות ההכרחה. התנועה, ששילבה תיאולוגיה פוליטית עם מיתוס ההישיבות, נשענה על קדושת המקום ועל ראשוניותם של המנתחלים הקדמונים על-פני ההושבים הפלסטיניים.

התודעה העצמית של מתחלי 'גוש-אמונים' כיוושיהם של מתיישבי חומה-ומגדל הייתה המשך המירנולוגיזציה של ההתיישבות, שהחלה כבר בעלייה הראשונה.

לאחר מלחמת ששת-הימים עבר מיתוס ההתיישבות - שהתגלגל למושג חת"כי "הנתחלות" - מהשמאל לימין: מתל-חי, 'המקום הקדוש' החלונות, המייצג את העשייה הציונית החדשה, נדרדו נושאי הלפיד המיתי לגוש עציון ולבית-אל.

המקומיות, הטרטוריה של הישראליות, מפרידה בין המשיחיות הטרטוריאלי-דתית של 'גוש-אמונים' למשיחיות החסידית-אישית

הפירסומות מוכרות לנו עתה אינסטנט-מיתוסים.

באקלים-דעות כזה, בו לא נותרו מניעים גדולים, עורערה דמותם של האבות המייסדים ושל המיתוסים הנגזרים מן האתוס של ישראל הלאומי, הידואתי, טוציאליסטי וחילוני. נפוץ המיתוסים הפך לספרטס הלאומי. בעיני השמאל, זהו ביטוי מבורך להתבוננות חדשה בישראל, תהליך בריא וחברתי של התאמה למורכבות ולקבלתה, ושיחורר החברה מכבלי אידיאולוגיות דוגמטיות. במובן זה נתפשטת תורה-מייסדיקציה של היסטוריה וישראלית כתרומה חיונית לתהליך השלום. תפישה זו נוטה להדגיש את מעלתה של המשא-ומתן והפשרה במקומם של ערכים הידואיים והקרכה עצמית, אותם עורר הדור הקודם של הישראלים. במקביל, מגמה זו נתפשת בעיני הדמיון כחותרת תחת אושיות האתוס והמסורת הציונית, כמהלומה למאמץ הלאומי הקולקטיבי מאז היווסדה של המדינה. ומתקפה על המיתוסים כתבססנות העלולה לחובלן לאומי.

הריאוג הישראלי מתרחש בין עובדות העבר לבין היזכרון המתהווה. במקביל למושג 'היסטוריה', במשמעות של היסטוריוגרפיה, עולה ומתבלט המושג 'זיכרון': לא עוד היסטוריה אחת, אלא פסיפס של זיכרונות וזיכרונות נבדלים. לאחר השלב המכונן של בניית אומה באמצעות סמלים ממלכתיים, ישראל מתבוננת עתה אל עברה ונחמכים בה סיפורים חלופיים וחרוניים גם על נשים, מזרחיים ופלסטינים. אין זה אות של חלישה והתרחפות, אלא עדות לבגרות ופתיחות המניבות דיאלוג חי בין העבר להווה.

ציר הזיכרון הישראלי נמתח מתהפכה הציונית ועד לזיכרון על הפוסט-ציונית. בתהליך שיכפולו של המיתוס, מנגנון ההנצחה (Commemoration) מנסה 'יסודות' התואמים את עמדות הקבוצה

חברתית, קובעים עמה את הטון של החברה הישראלית. ההתפתחה בלבנון בשנות השמונים והמרי הפלסטיני באנתפאדה סללו את הדרך לאקונומיקלואם חדש.

כאמור תרמה לכך גם השפעת אמצעי התקשורת האלקטרוניים 'המורדניים'. התקשורת הייתה לאחר הגורמים המעצבים את תודעתו של האדם המודרני, והיא היום הייתה הבניית המיתוסים. היא משמשת מודים להתעברת משמעותיות היסטוריות ומיתיות, אך בר-כבר היא עצמה יצירת דימויים מיתיים המשועתקים בשיח הציבורי הפוליטי. מירשל מקלוהת הבין כי התקשורת היא המיתולוגיה המודרנית, וכתב: "אנו מתחילים לבנות מחדש את הגישות הקדמוניות שנותקנו מהם. אנו מתחילים להיות שוב את המיתוס".

עברנו מעידן האידיאולוגיה לעידן התקשורת. העיתונות המפלגתית שביקשה לנח את הקוראים אל ערכיה ואמונותיה באמצעות קו אידיאולוגי, פינתה מקומה לעיתונות מו"לית, א-אידיאולוגית. סדר היום הציבורי הועתק ממרכז המפלגות וכיכר ההפגנות לאקדון וטלביזיה ולמשדד החדש, לכאן שיכת גם עליית כוחם של החד-ענות והדוברות, השיח והפריסום, ובמקביל - הפיחות במעמד הפובליציסטיקה. הציטמוקות המוספים לספרות, היעלמותה של עיתונות-היסטורניסם הורדיקאלית, הדיוקן אופנת המגאזינים הסברייניים לנשים, כל אלה פגים שונות לאותה תופעה, ומשמעותם איננה חתירה לפלורליזם, אלא עדות לצימצום השיח הציבורי. במקום שתתעורר ביקורתיות חדשה, מתקדש הסטטוס-קוו. הבניה מיתולוגית של השקפות עלום ערכיות שונות התחלפה בזו של דוגמניות וברקרים. העיתונות הפופולאית של היום מנסה למכור את המציאות. מה שאי-לחות, הומר ב"ה-מה-יש". קיבלנו תגמונה אידיאולוגית חדשה של חברת הצריכה. במקום שהעיתונות תשאל שאלות בנוגע לחברה הזאת, היא נעשתה היח"צנית שלה. התקשורת היא הייתה,

ההיסטורי בהשכנת השלום, שובר עצמות הפלסטינים באנתרופאדי, מתפטר עינם בלחיצת-יד היסטורית, הסינים הטרואי - הצבר החלוני כקורבן שלום בצל "שיר השלום" ופרישת עקדת יצחק. רבין ההיסטורי נרצח - רבין המיתי חי.

צורות חדשות של לאומיות ופונדמנטליזם דתי בנוגע לקדושתה של ארץ-ישראל, החלו לשנות את קווי המתאר של הזהות הישראלית. שווי המשקל בין מרכיבי היסוד השונים של הזהות הישראלית הקולקטיבית השפיע גם מהכרסום שהל באותה החלוציות הציוני-סוציאליסטית, שרווח עד שנות השבעים המוקדמות. משבר האומה בהנהגת מפלגת העבודה ובאליטה הצבאית לאחר מלחמת יום-כיפור, השפעתם ההלכת וגוברת של המזרחיים, שסייעו לחלופי השלטון ב-1977, המחת הנמשך בין דתיים לחלונים, הקמת ההתנחלויות מעבר לקו הירוק והעיונות האליים עם הפלסטינים בשטחים - כל אלה היו גורמים מעצבים ממדגה ראשונה של החברה האזרחית הישראלית. לאלה נוספו היחלשות הקונסנזוס הלאומי, בידודה של ישראל בזירה הבינלאומית ובקורות פנימית, אפילו באשר לאידיאולוגיה הציונית עצמה. כנגד הרוח הישן של בוני המיתוסים הלאומיים, שכבר איכר לא מעט מכחול, נשמעו קולות מהיריסים. הטרואיות שבאו בזו אחר זו - מלחמת לבנון, האנתרופאדי הפאכיבית שנדרשה מין הישראליים בעת מלחמת המפרץ - עוררו פולמוס יסודי על מטרת ועל האמצעים, על יעדי ותכליתו של הפרוייקט הציוני.

ר"ר דוד אוחנה הוא היסטוריון, מבין הוילד בישראלים האחרונים עומר לאות אור בהוצאת 'הקיבוץ המאוחד'.

השלטת, האדיאולוגיה ההגמונית או הנורמה הרווחת. ניכוס בריעבר של יסודות סלקטיביים במנהג, באדיאולוגיה או בתאריך מקדוש, הוא יסוד מובהב בכל מיתויישיבות הביטחון בשנות העשרים ויבנה באופן מיתולוגי את חייו ומותו של טרומפלדור. אדר העבודה ע"ש יוסף טרומפלדור, ניכס את היסוד הסוציאליסטי-רדיקל-קומונארי, בעוד ברת"ר, הברית ע"ש יוסף טרומפלדור, ניכסה את היסוד הלאומי-אקטיביסטי האנטי-סוציאליסטי. דוגמא לניכוס של תאריך נמצא בהכרזתה של הסתדרות העובדים הלאומית על כי בתמות יום השנה למותו של הרצל, ביום חגה, וואת, במובן, בתשובה לאחר במאי, יום חגה של הסתדרות העובדים הכללית. ויש ניכוס סלקטיבי של דמויות היסטוריות: ישראל אלדד, מימין, ראה במרד בר-סוכב מיתוס חיובי של מאבק לחירות לאומית, יהושפט הרכבי, משמאל, ראה בו מיתוס שלילי של חוסר ריאליזם פוליטי המוכיח לגלות ולשמד. בביטוייה של ברגוריון נעשתה תביעה של 'מיתוס-מנהיג' בריעבר: היסטוריה ותנועותיים של "בלי חירות ומק"י" והסירוב להעלות את עצמנו ז'בוטינסקי לישראל הורחק מפני היסודות הממלכתיים של טמעתם לעם, והקמת מדינת ישראל. גם זאת דוגמה לדרך שבה מניעים וצרכים משתנים קובעים את בחירת החומרים השונים בשביל המיתוס, ואלה מוכוונים בהתאם את הוויכוח הקולקטיבי.

לנגד עינינו ממש, עוברת שיכתוב מיתי הביטויאפיה של יצחק רבין. אנו מכוונים בריעבר את חייו ומותו ומיילדים אותו מחדש לצרכינו. מיתוס בתוך מיתוס גדול יותר: רבין ההיסטורי נקשר בעברות מיתיים בתחילך השלום. תחנות ביטויאפיות נוספות עתה לחומרים מיתיים: הצבר שגילד בישראלים, החתוך בכדורי, פיקד בפלמ"ח ולחם בירושלים, משלים במלחמות ששת-דימים, כפיקודן דורות, את מה שהחסידי במלחמת העצמאות, הוא משחרר השטחים והוא משיבם, והאיר שחזר בפעם השנייה לראשות הממשלה, כדי למלא את ייעודו